

HACI BEKTAŞ VELİ’NİN ÖZDEYİŞLERİNİN SÖYLEMSEL ÖZELLİKLERİ

DISCURSIVE FEATURES OF HACI BEKTAŞ VELİ’S APHORISMS

MELTEM SARGIN*

Sorumlu Yazar

Öz

Tarihte davranışları, ilkeleri ve eylemleri ile dünyaya damgasını vurmuş önemli kişilikler bulunmaktadır. Bunlardan biri de mutasavvıf, âlim ve İslam filozofu olarak tanınan Hacı Bektaş Veli’dir. Verdiği değerli eserlerin yanı sıra bir “Toplum Hocası” kimliğiyle insanlara doğru yolu göstermeye hayatını adanmış olan Hacı Bektaş Veli, nasihatlerini ilettiği özlü sözleriyle de yaygın biçimde tanınmaktadır. Bu özdeyişler içeriği ve yapısal özellikleri açısından dilbilimsel bir incelemeye değer görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Hacı Bektaş Veli’nin özdeyişlerini dilbilgisel ve anlambilimsel düzlemde inceleyerek sistematik olarak tekrarlanan dilbilgisel yapıların ve anlambilimsel düzeneklerin işlevlerini ortaya çıkarmak ve elde edilen bulguları Bektaşî geleneği bağlamında yorumlamaktır. Çalışmanın derlemi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü’nün resmi sitesindeki “Hacı Bektaş Veli Öğretileri” sayfasında yer alan, toplam 58 tümceyi kapsayan 31 özdeyişten oluşmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Söylem Çözümlemesi uyarınca derlem büyük ölçekli ve küçük ölçekli metinsel düzeyde incelenerek özdeyişlerin bağlamsal, dilbilgisel ve anlambilimsel özellikleri nitel araştırma yöntemiyle saptanmıştır. Elde edilen bulgular Hacı Bektaş Veli’nin bilge kimliğinin yanı sıra dil bilincine sahip olduğunu da ortaya koymakta ve bu yönüyle onun eğitimci kimliğini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Söylem Çözümlemesi, Özdeyiş, Emir Kipi, Metafor.

Abstract

There are important figures in history who have left their mark on the world with their behavior, principles and actions. One of them is Hacı Bektaş Veli, known as a Sufi, scholar and Islamic philosopher. In addition to his valuable works, Hacı Bektaş Veli, who devoted his life to showing the right path to people as a “Community Teacher”, is also widely known for his aphorisms in which he conveyed his advice. These aphorisms are worthy of a linguistic analysis in terms of their content and structural features. The aim of this study is to analyze Hacı Bektaş Veli’s aphorisms at the grammatical and semantic level, to reveal the functions of the systematically repeated grammatical structures and semantic devices fulfill, and to interpret the findings in the context of the Bektshi tradition. The corpus of the study consists of 31 aphorisms covering a total of 58 sentences on the page “Hacı Bektaş Veli’s Teachings” on the official website of Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University. In accordance with Discourse Analysis, which constitutes the theoretical framework of the study, the corpus was analyzed at large-scale and small-scale textual level

Araştırma Makalesi / Künye: SARGIN, Meltem. “Hacı Bektaş Veli’nin Özdeyişlerinin Söylemsel Özellikleri”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 114 (Haziran 2025), s. 505-514. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1628183>

*Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül University, E-mail: meltem.sargin@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1298-4142

and its contextual, grammatical and semantic features were determined by qualitative research method. The findings support Hacı Bektaş Veli's identity as an educator by revealing his language awareness as well as his wise personality.

Key Words: Hacı Bektaş Veli, Discourse Analysis, Aphorism, Imperative Mood, Metaphor.

Giriş

Anadolu toprakları yüzyıllardır farklı medeniyetlere, bir başka deyişle farklı insan topluluklarının maddi manevi varlıklarına kucak açmış, yurt olmuştur. Bu nedenle günümüzde hâlâ farklı gelenek görenek, sanat, inanç ve ideolojileri bünyesinde barındıran zengin bir kültür mozağine sahiptir. Bu çok kültürlü yapıya katkıda bulunan en önemli ve en köklü kültürel yapılanmalardan biri de Bektaşilik'tir. En genel tanımıyla "insan-ı kâmil bulma amacıyla girilen hakikate varma yolu" olan Bektaşilik (Ercan, 2013, 405), adını Hacı Bektaş Veli'den almaktadır.

İlk Türk sufisi olarak kabul edilen Hoca Ahmet Yesevî'nin altıncı postnişini Lokman Perende'nin öğrencisi olan Hacı Bektaş Veli (Güzel, 2002, XIV), mutasavvıf, âlim ve İslam filozofu olarak tanımlanan önemli bir tarihi kişiliktir. 13. yüzyıl, Anadolu Türkmenleri için, Selçuklu Devleti'nin ardı arkası kesilmez siyasi, toplumsal ve ekonomik baskıları altında ezilerek can çekiştiği, istikrarsız ve huzursuz bir dönem olmuştur. Aynı zamanda meydana gelen Moğol istilasıyla Orta Asya, Irak-Suriye ve Anadolu üçgeni ortasında yaşayan çok farklı inanç ve kültüre sahip kitleler şaşkınlık içerisinde bunalarak bir manevi ümit ve dayanak noktasına bağlanma ihtiyacı duymuşlardır. İşte Hacı Bektaş Veli, bu çaresiz ve acılı insan kitlelerini engin bir birlik, sevgi ve kardeşlik anlayışıyla, İslam tasavvufunun zengin ve sıcakkanlı coşkusuyla iman potasında birleştirerek 'yeniden doğuş'u ve 'halk-ı cedîd'i gerçekleştiren uluların, kahramanların ön saflarında yer almıştır (Fırlıklı, 2006, 111).

İlkelerini sevgi, barış ve hoşgörü üzerine temellendiren Hacı Bektaş Veli ve kurucusu olduğu kabul edilen Bektaşilik 13. yüzyıldan günümüze varlığını sürdürmekte ve dünya çapında tanınmaktadır. Küçüközyiğit, Bektaşiliğin, kendisiyle aynı dönemde ortaya çıkan benzer hareketlerin aksine varlığını hâlâ sürdürebilmesinde etkili olan dört temel dinamiğin bulunduğunu belirtmektedir (2014, 230-231):

1. Hacı Bektaş Veli Öğretisi: Mesajının kendine özgü yapısı ve içeriği
2. Bektaşiliğin Kendine Özgü Yöntemi: Din farkı gözetmeyen hizmet anlayışı
3. Kurulan Stratejik İlişkiler: Bektaşilik ile Osmanlı/Yeniçeri Teşkilatı arasındaki güçlü bağ
4. Ekonomik Alanda Etkinlik: Ahilik Teşkilatı'nın Bektaşiliğe dâhil olması

Bu dinamiklerden stratejik ilişkiler ve ekonomik alanda gösterilen etkinlikler zamanla değişime uğrayabilir. Ancak, Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri ve Bektaşiliğin inanç ayrımı gözetmeksizin herkesi kucaklaması, bu kültürün kalıcılığını sağlayan esas unsurlardır.

Hacı Bektaş Veli, yaşadığı süre boyunca çevresini kuşatan insanlara tasavvufi bilgiler vererek Yaratıcı, dünya ve ahiret hayatı, maddi ve manevi boyutlar konusunda bilgiler vermiş, yol göstermiş ve bu konularda eserler meydana getirmiştir. Hacı Bektaş'ın en kapsamlı ve öğretisini anlatan en önemli eseri *Makâlât*'tir. Bundan başka Rüştü Şardağ'ın sadeleştirdiği *Şattıyye Besmele Tefsiri* isimli bir yapıtı vardır. Ayrıca, içinde Abdullah Ensari'nin sözlerinin de bulunduğu ancak Farsça yazılmış *Fevâit*, *Fatiha tefsiri*, *Makalat-ı Gaybiyye* ve *Kelimat-ı Ayniyye* gibi eserleri de bulunmaktadır (Şişman, 2013, 6-7).

Bütün bunların yanı sıra, Hacı Bektaş'ın en önemli özelliklerinden biri, belki de en önemlisi, onun bir 'Toplum Hocası' olmasıdır. Ahmed Yesevî tarafından Orta Asya'da temsil edilen bu geleneği Anadolu'da devam ettirmiştir (Bayrak Cömert, 315). Gül, Hacı Bektaş Veli'nin eğitimci kişiliğine vurgu yaparak hedefi, her devirde toplumların gereksinim duyduğu kâmil (olgun) insanları yetiştirmek olan 'Dört Kapı Kırk Makam' adı verilen bir çeşit müfredat programının da hazırlayıcısı olduğunu belirtmektedir (2023, 323). Bu müfredatın uygulanışı tarikat çatısı altında bir çeşit usta-çırak ilişkisi biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Hacı Bektaş, müridlerine bilgi ve deneyimlerini öğütler, tavsiyeler biçiminde iletmiştir. İçeriği bakımından bugün de geçerliliğini koruyan bu tavsiyeler, özdeyişler şeklinde sözlü ve yazılı olarak Türk kültüründe varlığını sürdürmektedir.

Özdeyiş, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde "Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir ilkeyi kısa ve kesin bir biçimde anlatan, genellikle kim tarafından söylendiği bilinen özlü söz; vecize, kelamıkibar, aforizm, aforizma, motto" biçiminde tanımlanmaktadır (TDK, 20 Ocak 2025). Aksan (2006: 13), özdeyişlerin dilin sözvarlığının bir parçası olduğunu belirtmektedir. Kısa ve metaforik yapısı nedeniyle özdeyişler kamuoyunu ve kültürel normları şekillendirmede güçlü birer araç oluşturmaktadır. Evrensel mesajlar içermesi nedeniyle kalıcılığını yüzyıllardır koruyan Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişleri de onun yaşam felsefesinin ve misyon edindiği ilkelerin bir özetini oluşturmaktadır. Günümüzde sadeleştirilmiş Türkçe biçiminde bulunan, bu sayede herkesin kolayca anlayabildiği bu özdeyişler yalnızca içeriği bakımından değil, dilbilgisel ve anlambilimsel özellikleri bakımından da dikkat çekici olup dilbilimsel açıdan incelenmeye değerdir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişlerini dilbilgisel ve anlambilimsel açıdan inceleyerek sistematik olarak tekrarlanan dilbilgisel yapıların ve anlambilimsel düzeneklerin ne gibi işlevleri yerine getirdiğini ortaya çıkarmak ve elde edilen bulguları Bektaşî geleneği bağlamında yorumlamaktır.

Alanyazında Hacı Bektaş Veli'nin çalışmalarının dilsel ve söylemsel açıdan incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Duman (2011)'ın *Kavram ve Kavramlaştırma Açısından Alevilik ve Bektaşilik* ve (2013) *Metin Dil Bilimi Açısından Hacı Bektaş Veli'nin Şiirleri*; Küçükballı (2022)'nin *Hacı Bektaş Veli'ye Atfedilen Türkçe Eserlerin Dikkat Çeken Dil Özellikleri*; Zararsız (2024)'ın *İnsan Yaradılışı ve Metafor: Hacı Bektaş Veli'nin 'Makalat' Eserinin Eleştirel Metafor Analizi Yöntemiyle İncelenmesi* başlıklı makaleleri bu çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ancak, Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişleri özelinde bir söylem çözümlemesi çalışması bulunmamaktadır. Söylem çözümlemesi aracılığıyla bireysel dil kullanıcıları tarafından belirli iletişim durumlarında kullanılan sözcükler, ifadeler ve argümanlar, belirli sosyal gruplar ve bağlamlarla ilişkilendirilen sosyal ve kültürel kaynaklar olarak incelenebilmektedir (Taylor, 2013, 4). Hem özdeyişlerin söylem çözümlemesi aracılığıyla incelemeye uygun olması hem de daha önce Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişlerinin söylem açısından incelenmemiş olması nedeniyle, çalışmanın alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1. Kuramsal Artalan

Çalışmanın kuramsal temelini Söylem Çözümlemesi oluşturmaktadır. Çok çeşitli tanımları olan söylem, dilbilimsel bir bakış açısıyla 'toplumun belli bir kesimine ait metin üretme geleneği' (İnce, 15 Ekim 2000) olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere metinler (sözlü ya da yazılı metinler) söylemin somut ürünlerini

oluşturmaktadır (Stillar, 1998, 12). Ayrıca bir gelenek söz konusu olduğu için söylemi oluşturan metinlerde sistematik yapılar ve maksatlı sözcüksel seçimlere rastlanmaktadır. Söylem Çözümlemesi, metinlerdeki bu sistematik dilbilgisel yapıları ve sözcüksel seçimleri inceleyip, metinlerin üretildiği bağlamı da dikkate alarak, ne gibi işlevleri yerine getirdiğini saptamayı amaçlayan yoruma dayalı bir bakış açısı olarak kabul edilmektedir.

Söylem Çözümlemesi çerçevesinde yapılan çalışmalarda incelenen derlemeler büyük ölçekli ve küçük ölçekli metin yapısı açısından incelenebilmektedir. Alanyazında metinlerin büyük-ölçekli yapısı bağlam, tür ve izlekle özdeşleştirilmektedir. Küçük-ölçekli yapılar ise, söylemin genel anlamına katkıda bulunan sözcük seçimleri, sözbilimsel düzenekler ve dilbilimsel özellikler gibi daha özgül, ayrıntılı yönlerini ifade etmektedir (van Dijk, 1980, 23-35). Kısacası, büyük ölçekli yapı çözümlemesinde metinler, bağlamı ve değindiği konular açısından değerlendirilmekte, küçük ölçekli yapı çözümlemesinde ise daha ayrıntılı dilsel incelemeler yapılmaktadır.

Söylem çözümlemesi aracılığıyla toplumun belli bir kesimine ilişkin metin üretimi incelenebildiği gibi belli kişilerin öznel dil kullanımları da incelenebilmektedir. Özellikle politikacılar gibi önemli ve ünlü kişilerin dil kullanımları incelenerek bu kişilerin ideolojilerini, inançlarını, duygularını ve kimliğini gösteren bulgulara ulaşılabilir (Johnstone, 2008, 45). Bunun için söylemi incelenecek kişiye ait sözlü ya da yazılı metin ya da metin parçaları dilsel açıdan çözümlenmektedir. Bu özelliğiyle Söylem Çözümlemesi, Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişlerinin incelenmesi ve yorumlanması için uygun görünmektedir.

2. Derlem ve Yöntem

Çalışmanın derlemi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü'nün resmi sitesindeki "Hacı Bektaş Veli Öğretileri" (NEVÜ, 15 Ocak 2025) sayfasında yer alan, toplam 58 tümceyi kapsayan 31 özdeyişten oluşmaktadır. Bu kaynak, akademik açıdan güvenilirliği ve özdeyişlerin sade, herkesçe anlaşılır biçimde çevrilerek yazılmış olması (Hacı Bektaş'ın özgün eserleri Arapça ve Farsçadır) nedeniyle tercih edilmiştir.

Bu çalışmada, derlemdeki özdeyişler bir metin olarak ele alınarak öncelikle bağlamsal ve konusal özellikleri değerlendirilmiştir. Özdeyişlerde hangi konulara değinildiği saptanmıştır. Küçük ölçekli metin çözümlemesinde ise, özdeyişler dilbilgisel (tümcelerin uzunluğu ve karmaşıklığı, yüklem sonekleri ve kiplik) ve anlambilimsel özellikleri (sözcük seçimleri, sözbilimsel düzenekler) açısından incelenmiştir. Metinsel çözümlemelerde nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırma yöntemi, olguları tanımlama, sınıflandırma ve kavramların birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu belirleme gibi süreçleri içermektedir (Dey, 1993, 31). Bu nedenle, çalışmamızdan elde edilen dilbilgisel ve anlambilimsel bulgular nitel yöntem aracılığıyla saptanarak yerine getirdikleri işlevler açısından örneklendirilerek sunulmuştur.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Büyük Ölçekli Metin Çözümlemesinden Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın derlemini büyük ölçekli metin yapısı açısından inceleyecek olursak bağlamın öğeleri olan zaman, mekan ve katılımcılar açısından değerlendirebiliriz. Hacı Bektaş Veli'nin 13. yüzyılda yaşadığını ve bu yüzyılda siyasi, ekonomik ve

toplumsal bir buhran döneminde Anadolu’da yaşayan insanlara manevi açıdan önderlik ettiğini belirtmiştik. Dolayısıyla, söylemin zamanı 13. yüzyıl, katılımcıları Hacı Bektaş Veli ve müridleridir. Mekan ise “ocak” olarak adlandırılan Bektaşî tarikatıdır. “Ocak” sözcüğü bir düzdeğişmece örneği olup “nesnenin bir parçası, onun bütününü anlatmak üzere kullanılmıştır... Burada ‘ocak’ sözcüğü ‘ev’, ‘ev halkı’ anlamında kullanılmaktadır... Örneğin, ‘baba ocağı’ gibi.” (Aksan, 1997, 69-70). Dolayısıyla, tarikat bir çeşit ev, yuva, aile olarak kavramlaştırılmaktadır. Kendi içerisinde hiyerarşik bir yapı gösteren bu kurumların en başındaki kişilere “baba”, “dede” gibi sözcüklerle hitap edilmesi bu aile modelini destekleyen göstergelerdir. Dolayısıyla, Hacı Bektaş Veli özdeyişlerini bir babanın evlatlarına nasihatleri biçiminde müridlerine hitaben söylemiştir. Bu durum, özdeyişlerin aşağıda değinilecek olan dilbilgisel özelliklerinde de görülmektedir.

Özdeyişlerin ele aldığı konulara bakıldığında “marifet”, “Tanrı”, “Rahman”, “Şeytan”, “nebi”, “Veli”, “nefis” gibi dini ve tasavvufi konulardan söz edilmesinin yanı sıra “eşitlik”, “kardeşlik”, “alçakgönüllülük”, “sevgi”, “iyilik”, “güzellik”, “doğruluk” gibi daha evrensel konulara da değinildiği görülmektedir. Bu konular, her dönemde ve ortamda geçerliliğini sürdürdüğü için Hacı Bektaş Veli’nin öğretilerinin her devirde güncel kalmasına katkıda bulunmaktadır.

3.2. Küçük Ölçekli Metin Çözümlemesinden Elde Edilen Bulgular

Derlemdeki özdeyişler incelendiğinde sistematik dilbilgisel ve anlambilimsel özellikler taşıdıkları görülmektedir. Söz konusu özellikleri en iyi temsil ettiği düşünülen özdeyiş örnekleri aşağıda verilmiştir.

3.2.1. Dilbilgisel Düzlem

Derlemdeki özdeyişleri oluşturan tümcelere dilbilisel açıdan bakıldığında öncelikle büyük çoğunluğunun basit ve kısa tümcelerden oluştuğu görülmektedir. Bu, özdeyişlerin daha çarpıcı ve akılda kalıcı olmasını sağlamaktadır. (1) ve (2)’deki özdeyişler bu durumu örneklemiştir:

- (1) “Ara. Bul.”
- (2) “İncinsen de incitme.”

Örnek (1)’deki tümcelerde geçişli eylemler kullanıldığı halde nesne bulunmamaktadır. Böylece, metinsel boşluklar dinleyiciye/okuyucuya bırakılarak zihinsel süreçleri işletmeleri sağlanmaktadır. Aranıp bulunması gereken şey ya da şeylerin “ilim”, “doğru yol”, “marifet” gibi olumlu kavramlarla ilişkili olduğunu kendi çabasıyla anlayan dinleyicinin/okuyucunun bunları anımsama olasılığı daha fazla olacaktır. Örnek (2) de kısalığı nedeniyle mesajı çok açık olan, akılda kalıcı bir başka özdeyiş örneği oluşturmaktadır.

Derlemdeki tümcelere yüklem sonekleri açısından bakıldığında en sık kullanılan sonekin *-Dir* eki olduğu görülmektedir (58 tümceden 38’i). Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi bu ek ad kökenli sözcüklere getirilmektedir:

- (3) “İyiye ve kötüyü seçen akıldır.”
- (4) “Marifet ehlinin ilk makamı edeptir.”
- (5) “İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır.”

Derlemde bu tür tümcelerin yoğunlukta olması eylemden çok soyut ve somut kavramlara değinildiğini göstermektedir. *-Dir* soneki “bir genellemenin, genel

bir kural ya da bir ilkenin, resmi biçimde bir kesinliğin ifade edilmesi” amacıyla kullanılmaktadır (Kornfilt, 1996, 81). Derlemdeki tümcelerde X, Y’dir biçimindeki önermelerin sıklığı Hacı Bektaş Veli’nin yaşam tecrübesinden kaynaklanan genelgeçer bilgileri etrafındakilere aktarma amacını göstermektedir. Eylem tümcelerinde de *-A/İr* soneki aynı işlevi yerine getirmektedir. Derlemde bu sonekin olumsuz olan *-mAz* ekinin kullanıldığı yalnızca bir örnek bulunmaktadır:

(6) “Ancak her kişi insan kabul edilmez. Her ne kadar görünüş olarak insan olsalar da, onlar hayvanlardan daha aşağıdırlar. Bunlar haset edip kendisini bilmeyenlerdir.”

Özdeyişlerde saptanan bir başka sonek de *-DI* ekidir:

(7) “Yüce Allah Âdem’i altmış türlü topraktan yarattı. Şayet bir topraktan yaratsa idi İnsanların hepsi aynı surette olurdu. Birbirini tanımazlardı.”

(8) “İnsanı üç karanlıktan yarattı. Yine üç nesne ile aydın kıldı. İlk önce, akıl nuruyla, ikinci olarak ilim nuruyla, üçüncü olarak marifet nuruyla aydın kıldı.”

-DI soneki Türkçede kesin geçmiş zamanı gösterme işlevini yerine getirmektedir. (Gencan, 2001, 304). Ayrıca, öyküleyici anlatımda kullanılan bir ek olması nedeniyle dinleyicinin/okuyucunun zihninde bir öykü canlanmasını sağlamaktadır. Bu da söylenenlerin güvenilirliğini ve kalıcılığını güçlendirmektedir.

Yukarıda örneklendirilen *-Dİr*, *-A/İr* ve *-DI* soneklerinin ortak özelliği kesin bilgileri kodlamak için kullanılmalarıdır. Bu eklerin kullanımı konuşucunun/ yazarın verdiği bilgilerin doğruluğuna olan güvenin bir göstergesi olup ikna ediciliği artırmaktadır.

Derlemde yer alan tümcelerde dikkat çeken dilbilimsel bir diğer özellik de emir kipi kullanımıdır:

(9) “Eline, diline, beline sahip ol.”

(10) “Nefsine ağır geleni kimseye tatbik etme.”

(11) “Kadınları okutunuz.”

Türkçede emir kipi, ‘ikinci tekil kişi için eylemin kök ya da gövdesine hiçbir ek getirilmeden, ikinci çoğul kişi için *-In/-Inİz*, üçüncü tekil kişi için *-sIn*, üçüncü çoğul kişi için ise *-sInAr* eklerinin getirilmesi’ biçiminde oluşturulmaktadır (Koç, 1990, 245). Örnek (9)’da emir kipi kullanımıyla neyin yapılması gerektiği, (10)’da ise neyin yapılmaması gerektiği ifade edilmektedir. (11)’de ise eyleme ikinci çoğul kişi ekinin eklenmesi sonucunda daha nazik bir biçim oluşturulmuştur. Emir tümceleri, adından da anlaşıldığı gibi emir vermek için kullanılmaktadır, ancak işlevleri bununla sınırlı değildir. Bir istek, bir rica bildiriminin yanı sıra yönerge (talimat) vermek amacıyla da kullanılmaktadır. Kerimoğlu (2011, 90) emir kipinin “konuşanın kılıcı üzerinde güçlü bir yönlendirmesini içerdiğini” belirtmektedir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, Hacı Bektaş Veli tavsiye ve öğütlerini emir kipi aracılığıyla ifade ederek insanları yönlendirmeyi amaçlamıştır.

Derlemde yer alan bir tümcede de istek kipinin kullanıldığı görülmektedir:

(12) “Bir olalım, iri olalım, diri olalım.”

(12)’de örneği görülen istek kipi, Türkçede *-(y)A* ekiyle oluşturulmaktadır (Gencan, 2001, 318) (*yap-ayım*, *gel-eyim/yap-alım*, *gel-elim* örneklerinde olduğu gibi); özellikle birinci çoğul kişi çekiminde kullanıldığında, bir öneriyi, bir çağırışı dile getirme işlevini yerine getirmektedir (Göksel – Kerslake, 2005, 124). Bu örnekte de Hacı Bektaş Veli, bir çağrıda bulunarak birlik beraberlik mesajı vermekte, birlik olmanın güçlenmek ve canlanmak anlamına geleceğini ifade etmektedir.

3.2.2. Anlambilimsel Düzlem

Derlemde yer alan özdeyiş tümcelerine anlambilimsel düzlemde bakıldığında dikkat çeken özelliğin metaforlar olduğu görülmektedir:

(13) “Araştırma açık bir sınavdır.”

(14) “Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu.”

(15) “Gönül büyük bir şehirdir. Noksan sıfatlardan uzak olan yüce Tanrı arşa değin neyi yarattı ise o şehirde vardır, o şehre sığar.”

(16) “Nefis ise şeytanın vekilidir. Komutanları ise, kibir, haset, buhl (cimrilik), açgözlülük, öfke, kahkaha, ve maskaralıktır.”

Metafor, “aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birini, öteki yerine kullanma sonucu oluşan değişmece türü” olarak tanımlanmaktadır (İmer – Kocaman – Özsoy, 2011, 112). Diğer bir deyişle, bir kavrama ilişkin özelliklerin, aralarındaki benzerlik nedeniyle, bir başka kavrama aktarılması anlamına gelmektedir. Yukarıdaki örneklerden (13)’te *araştırma* bir *sınav*a benzetilmiştir. Sınav başarıyı ölçen, değerlendiren bir süreçtir. Araştırma yapmak da insanı başarıya götüren, sonuçta elde ettiklerinin takdir edildiği bir süreç olma özelliğiyle sınavla benzerlik ilişkisi içerisinde. (14)’te *karanlık* sözcüğüyle gerçek anlamdaki bir karanlıktan söz edilmemektedir. Düşünce, gerçek anlamda karanlık olacak somut bir kavram değildir. Karanlık, pek çok kültürde korkulan, sakınılan, olumsuz, kötü bir çağrışıma sahiptir. Bu özellikleri düşünce kavramına aktarıldığında ona olumsuz, istenmeyen, onaylanmayan bir nitelik yüklemektedir. Aynı şekilde ışık tutmak da somut anlamda bir yeri ya da bir şeyi aydınlatmak anlamında değil, istenmeyen, olumsuz bir özelliğin değiştirilerek olumlu hale getirilmesi veya ortadan kaldırılması anlamında kullanılmaktadır. (15)’te *gönül* Tanrı’nın yarattığı her şeyi kapsayabilecek bir *şehir*e benzetilmektedir. Böylece, ne kadar büyük, ne kadar yüce olabileceği ifade edilmektedir. Örnek (16)’da ise *nefis* kavramı kişileştirilerek şeytanın yerine onun işlerini yapan, yetkilerine sahip, onun kadar kötü olabilen *vekil* kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Aynı örnekte yine benzer bir anlam aktarımı bulunmaktadır. *Kibir, haset, buhl, açgözlülük, öfke, kahkaha, ve maskaralık* kavramları şeytanın *komutanı*, yani onun ordularını ve kötülük yolunda verdiği savaşı yöneten görevliler olarak kişileştirilmiştir. Savaş metaforu iki karşıt grubu ve bir mücadeleyi çağrıştırarak durumun ciddiyetini vurgulamaktadır.

Kavramların düz anlamlı sözcükler yerine metaforlar aracılığıyla anlatılması, söylenen sözlerin daha etkili ve akılda kalıcı olmasını sağlamaktadır; çünkü “metaforlar aracılığıyla daha iyi bilinen kavramları kullanarak daha az bilinen ya da bilinmeyen yeni kavramları anlatmak dinleyicilerin/okuyucuların anlamasını kolaylaştırmaktadır” (Yang, 2024, 450). Bu gibi durumlarda yukarıdaki örneklerde olduğu gibi “soyut kavramların elle tutulur, gözle görülür somut kavramlar yoluyla ifade edilmesine sıkça rastlanmaktadır” (Yang, 2024, 451). Hacı Bektaş Veli de metafor kullanımıyla söylediklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Anlambilimsel düzlemde bakıldığında derlemdeki özdeyişlerde karşıt anlamlılık ilişkisi de dikkat çekmektedir. Özdeyişlerde, *iyi-kötü, karanlık-ışık, karanlık-aydınlık, karanlık-nur, şeytan-Rahman, insan-hayvan, kibir-alçakgönüllülük* şeklinde karşıtlık belirten sözcük kullanımları bulunmaktadır.

Karşıt anlamlı sözcüklerin kullanımı kişinin dünya görüşüyle ilgilidir ve dünyayı öğrenme sürecinde insanlar, karşıtlıkları gözlemleyerek yaşama ilişkin kavramları oluşturmaktadır. Ayrıca, herhangi bir hareket ancak karşıt bir şey, bir durum olduğunda aktif hale gelmektedir (Iskakbekovna – Rezhepovich, 2023, 160). Dolayısıyla, Hacı

Bektaş Veli de hem sözünü ettiği kavramların daha iyi anlaşılması hem de gerekli konularda insanları harekete geçirebilmek için karşıt anlamlılıktan yararlanmışır.

Sonuç

Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişlerinin büyük ölçekli metin düzeyinde bağlamsal ve konusal, küçük ölçekli metin düzeyinde ise dilbilgisel ve anlambilimsel açılardan incelendiği çalışmanın bulguları onun, giriş bölümünde sözünü ettiğimiz, amacı ve misyonu olgun insan yetiştirmek olan “Toplum Hocası” olma özelliğini destekler niteliktedir. Bektaşî geleneğinin aile modeli oluşturan örgütsel yapılanması içerisinde didaktik olmaktan çok bir aile büyüğünün diğer aile üyelerine verdiği tavsiyeleri biçimindeki bu sözler, onları hem Tasavvufi hem de evrensel konularda bilgilendirmeyi, yönlendirmeyi amaçlamaktadır. “Özdeyişler, söyleyen kişinin karşısındaki kimseleri, kendi dünyasına sokup olayları onun gibi görüp anlamasını sağlamak için yaptığı davetkâr bir belâgattır” (Bâiaş, 2015, 2270). Hacı Bektaş Veli de sözleri aracılığıyla insanları kötülükten uzaklaştırıp kendi mistik dünyasındaki erdemlere davet etmekte, onları bilgilendirip yönlendirmektedir. İçerdiği konular onun bilge ve humanist yönünü yansıtırken kullandığı dilsel yapılar da dil açısından yüksek bir farklılığa sahip bir eğitmen ve hatip olduğunu göstermektedir. Onun bu özelliği elbetteki verdiği diğer eserlerden de anlaşılmaktadır. 13. yüzyıldan günümüze dek varlığını hem yurt hem de dünya çapında sürdürülebilen bu ender kişiliğin ilke ve eserlerinin dünya tarihinde ölümsüz bir iz bıraktığı tartışılmazdır.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan. *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin yayınevi, 1997.
- Aksan, Doğan. *Anadilimizin Söz Denizinde* (2. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.
- Bâiaş, Cosmin Constantin. “The Aphorism: Function and Discursive Strategy”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 191 (2015), 2267 – 2271. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.229>
- Bayrak, Cömert, Özlem. “Hacı Bektaş Veli’ye Ait Eserlerden Hareketle Alevilik ve Bektaşilik Kavramlarının Algılanma Esasları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60 (Aralık 2011), 313-334.
- Dey, Ian. *Qualitative Data Analysis*. London and New York: Routledge, 1993.
- Duman, Asiye. “Kavram ve Kavramlaştırma Açısından Alevilik ve Bektaşilik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60 (Aralık 2011), 105-112.
- Duman, Asiye. “Metin Dil Bilimi Açısından Hacı Bektaş Veli’nin Şiirleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 51 (Ocak 2013), 211-222.
- Ercan, Haydar. “Günümüzde Bektaşiliği Yaşamak”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (Ocak 2013), 405-408.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 2006.
- Gencan, Tahir Nejat. *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001.
- Göksel, Aslı – Kerlake, Celia. *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London, New York: Routledge, 2005.
- Gül, İbrahim. “Halk Eğitiminde Bir Öncü: Hacı Bektaş Veli”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 107 (Eylül 2023), 323-339. <https://doi.org/10.60163/hbv.107.016>.
- Güzel, Abdurrahman. *Hacı Bektaş Veli ve Makalat*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2002.
- Johnstone, Barbara. *Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 2008.
- Iskakbekovna, Serkebayeva Gaukhar – Rezhepovich, Boranbaev Sandybai. “Binary

- Oppositions as a Method of Conceptualization: A Case of Codex Cumanicus". *International Journal of Society, Culture & Language* 11/3, (2023). <http://dx.doi.org/10.22034/ijscsl.2023.2003011.3038>
- İmer, Kamile vd. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İnce, Özdemir. "Söylem nedir?". *Hürriyet Pazar* (15 Ekim 2000).
- Kerimoğlu, Caner. *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi, 2011.
- Koç, Nurettin. *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1990.
- Kornfilt, Jaklin. *Turkish*. London & New York: Routledge, 1996.
- Küçükballı, Fatih Numan. "Hacı Bektaş Veli'ye Atfedilen Türkçe Eserlerin Dikkat Çeken Dil Özellikleri". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2022), 45-55. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1097517>
- Küçükzyiğit, Uğur. "Hacı Bektaş Veli'nin Mesajı ve Bektaşiliğin Güçlenmesinde Etkili Olan Dinamikler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 72 (Aralık 2014), 227-239. <https://doi.org/10.12973/hbvd.72.140>
- NEVÜ, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. "Hacı Bektaş Veli Öğretileri". Erişim 15 Ocak 2025. <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr/haci-bektas-veli-ogretileri>
- Stillar, Glenn F. *Analyzing Everyday Texts: Discourse, Rhetoric, and Social Perspectives*. Thousand Oaks, London; New Delhi: Sage Publications, 1998.
- Şişman, Mustafa. *Hacı Bektaş Veli*. İstanbul (2013). Academia/Oktay Solak. Erişim 20 Ocak 2025. https://www.academia.edu/29238567/Haci_Bektas_Veli_pdf
- Taylor, Stephanie. *What Is Discourse Analysis?*. London, New York: Bloomsbury, 2013.
- TDK, Türkçe Güncel Sözlük. "Özdeyiş". Erişim 18 Ocak 2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- van Dijk, Teun Adrian. *Macrostructures: An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1980.
- Yang, Benzeng. "The Use of Metaphor in English Language and Literature and Its Impact on Language Cognition". *2024 International Conference on Financial Management. Humanities and Social Sciences (ICFMHSS 2024)*.
- Zararsız, Ömer Faruk. "İnsan Yaradılışı ve Metafor Hacı Bektaş Veli'nin 'Makalat' Eserinin Eleştirel Metafor Analizi Yöntemiyle İncelenmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 111 (Eylül 2024), 141-158. <https://doi.org/10.60163/tkhebv.1397863>.

Extended Abstract

Hacı Bektaş Veli is an important historical figure who is described as a mystic, scholar and Islamic philosopher. In the 13th century, during the turbulent period of the Anatolian people, he was one of the foremost heroes who united them in the crucible of faith with an understanding of love and brotherhood, with the rich and warm-hearted enthusiasm of Islamic mysticism. During his lifetime, he gave Sufi knowledge to the people surrounding him, informing and guiding them about the Creator, world and afterlife, material and spiritual dimensions, and created works on these subjects. In addition to all this, one of the most important characteristics of Hacı Bektaş, perhaps the most important one, is that he was a "Community Teacher". He conveyed his knowledge and experience to his disciples in the form of advice and recommendations. These recommendations, which are still valid today in terms of their universal content, continue to exist in Turkish culture in oral and written form as aphorisms. These aphorisms are remarkable not only for their content but also for their grammatical and semantic features and are worthy of linguistic analysis. From this point of view, the aim of this study is to analyze the aphorisms of Hacı Bektaş Veli from a grammatical and semantic point of view, to reveal what functions the systematically repeated grammatical structures and semantic devices fulfill and to interpret the findings in the context of the Bektashi tradition, which takes its name after him.

The theoretical basis of the study is Discourse Analysis. Through Discourse Analysis, the subjective language use of certain individuals can be analyzed as well as text production of a

certain part of the society. In particular, by analyzing the language use of important and famous people such as politicians, findings that show the ideologies, beliefs, emotions and identity of these people can be reached. For this purpose, the spoken or written text or text fragments of the person whose discourse is to be studied are analyzed linguistically. With this feature, Discourse Analysis seems appropriate for the study and interpretation of Hacı Bektaş Veli's aphorisms.

The corpus of the study consists of 31 aphorisms covering a total of 58 sentences on the page "Hacı Bektaş Veli's Teachings" on the official website of Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University. This source was preferred because of its academic reliability and the fact that the aphorisms are written in a simple and understandable contemporary language.

In this study, the aphorisms in the corpus were analyzed as a text and their contextual and thematic features were evaluated in terms of large-scale textual features. In small-scale textual analysis, the maxims were analyzed in terms of their grammatical and semantic features. Qualitative research method was used in textual analysis. The grammatical and semantic findings obtained from the study were determined through the qualitative method and presented with examples in terms of the functions they fulfill. On the grammatical level, it was found that the aphorisms were mostly short, memorable and simple sentences, and that suffixes indicating certainty and imperative mood were preferred in their predicates. At the semantic level, it was found that unknown or little known concepts were explained through known concepts and abstract concepts were made concrete by using metaphors. In addition, by using binary oppositions, it was aimed both to make the concepts mentioned better understood and to mobilize people on necessary issues.

The findings support Hacı Bektaş Veli's identity as an educator by revealing his language awareness as well as his wise personality.